

วิธีการสอนตามแนวพุทธศาสตร์

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์เขียน วันทนิยตระกูล

ปัญหาการเรียนการสอนของไทยเราปัจจุบันพอจะสรุปได้ว่าเกิดจากการถ่ายทอดความรู้ของครูสู่ผู้เรียนยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร และเกิดจากผู้เรียนขาดการเอาใจใส่ต่อการเรียน ตลอดทั้งสิ่งแวดล้อมไม่เอื้ออำนวย จึงทำให้ผลการเรียนไม่เป็นที่น่าพึงพอใจของครู ผู้ปกครอง และประเทศชาติอย่างเห็นอยู่ในปัจจุบัน ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่ครูทุกคนต้องตระหนัก การสอนคือกรรมวิธีสำหรับเราให้ผู้เรียนเกิดความรู้ระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ต่ำสุดถึงสูงสุด และรู้สัจจะระดับต่าง ๆ ตั้งแต่สมมติสัจจะถึงอริยสัจจะเพื่อให้เขาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางดี การสอนที่จะมีผลดีนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างเช่น สติปัญญาและความเอาใจใส่ของผู้เรียน ความรู้ความสามารถและความเอาใจใส่ของครูและวิธีการสอนที่ดี จึงขอเสนอวิธีการสอนของพระพุทธเจ้ามาให้ทุกท่านพิจารณาเพื่อจะได้นำไปปรับปรุงวิธีการสอนอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

พระพุทธเจ้าทรงเป็นครูชั้นยอดพระองค์หนึ่ง ในบรรดาคุณสมบัตินั้น มีอยู่ 2 ประการที่บอกถึงความเป็นครูโดยตรง คือ **อนุตตรโร ปริสรมมสารถิ** ทรงเป็นสารถิผู้ฝึกคนที่ไม่มีผู้เทียมเท่า **สตถา เทวมนุสสานิ** เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพราะพระพุทธเจ้าสามารถสอนให้คนเกิดความรู้ถึงขั้นวิชขุญาณและสัมโพธิญาณได้ด้วยการพูดธรรมคำสอน และสามารถให้ผู้ฟัง รู้ถึงขั้นอริยสัจจะ และเกิดการเปลี่ยนแปลงถึงขั้นจากปุถุชนเป็นอริยบุคคลได้ซึ่งในสมัยปัจจุบันนี้หาไม่ได้เสียแล้ว ด้วยเหตุผลที่พระองค์ทรงเป็นครูชั้นยอดนี้เอง จึงทรงทำงานประกาศคำสอนใหม่อย่างได้ผล ในชั่วระยะเวลาเพียง 8 เดือน ที่พระองค์ใช้ในการเผยแผ่พระศาสนา สามารถทำให้คนเกิดความรู้ถึงขั้นโพธิญาณ กลายเป็นพระอริยบุคคลถึง 1,250 องค์ และตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์นั่นเอง พระพุทธศาสนาก็ตั้งเป็นหลักแหล่งอย่างมั่นคงในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำคงคาและต่อมากลายเป็นศาสนาที่ยิ่งใหญ่ของโลก การศึกษาคุณสมบัตินี้ และวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า จึงเท่ากับเป็นการศึกษาวิธีสอนตามหลักพุทธศาสตร์ และเราอาจจะได้หลักการบางอย่างเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในหลักการศึกษของเราในปัจจุบันก็ได้

พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีสอนคน 3 วิธีด้วยกัน ท่านเรียกแต่ละวิธีว่า “ปาฏิหาริย์” แปลว่า สิ่งน่าอัศจรรย์ หมายความว่า มีผลสำเร็จอย่างน่าอัศจรรย์ เพราะสามารถทำให้คนเกิดความรู้ถึงขั้นวิชขุญาณได้ และมีการเปลี่ยนแปลงไปได้ถึงขั้นเป็นพระอริยบุคคลวิธีสอนทั้ง 3 นั้น ได้แก่

1. **อิทธิปาฏิหาริย์** การสอนด้วยการใช้ความสามารถพิเศษ เพื่อปราบคนร้าย ๆ ที่ไม่ยอมรับคำสอนง่าย ๆ ให้สิ้นพศ
2. **อาเทศนาปาฏิหาริย์** การสอนโดยวิธีดักใจ วิธีนี้พระองค์ทรงใช้กับบุคคลประเภท **อุคฆฏัตถัญญู** และ **วิปจิตถัญญู**
3. **อนุสาสนีปาฏิหาริย์** การสอนด้วยการบรรยายองค์เดียว หรือการบรรยายแบบโต้ตอบสนทนา พระองค์ทรงใช้วิธีนี้กับคนประเภท **เนยยยะ**

วิธีสอนแบบอิทธิปาฏิหาริย์ คือการใช้ความสามารถพิเศษ พระพุทธองค์ทรงใช้กับบุคคลประเภท **ปทปรมะ** ที่มีลักษณะร้าย เป็นนักเลง หรือเป็นคนหัวแข็งไม่เชื่อฟังใคร ๆ ง่ายอยากลองดี พระพุทธองค์ทรงใช้ในโอกาสบางครั้ง ดังต่อไปนี้

ทรงบันดาลไม่ให้เศรษฐีเห็นบุตร ขณะที่ประทับอยู่ที่สวนกวาง แขวงเมืองพาราณสีนั้นพระองค์ได้มีโอกาสต้อนรับเศรษฐีคนหนึ่งชื่อ ยสะ ซึ่งเกิดเปื้อนโลกชีวิต หนีจากบ้านมาพบพระพุทธองค์ในตอนเช้ามืด และเมื่อได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ในตอนเช้า เศรษฐีผู้บิดาได้ออกเดินทางติดตามมาหาบุตรจนถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระพุทธองค์ทรงเกรงว่าถ้าบิดาได้เห็น บุตรอาจจะพลาดจากคุณวิเศษที่ควรได้ควรมี จึงทรงพระดำริว่า “โฉนหนอ เราพึงบันดาลด้วยการสร้างสรรค์ด้วยฤทธิ์ ให้เศรษฐีคบคิดซึ่งนั่งอยู่ที่นี้ไม่เห็นยสะกุลบุตรผู้นั่งอยู่ที่นี้” แล้วทรงบันดาลด้วยการสร้างสรรค์ ด้วยฤทธิ์ดังพระพุทธดำริ ต่อมาเศรษฐีผู้คบคิดได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทูลถามว่า พระผู้มีพระภาคทรงเห็นยสะกุลบุตรบ้างไหม พระเจ้าข้า พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบโดยตรง ได้ตรัสเชิญให้นั่ง แล้วตรัสว่า บางทีถ้านั่งอยู่ที่นี้ อาจจะเห็นบุตรก็ได้ ต่อจากนั้นก็ทรงแสดงธรรมให้ทั้งบิดาทั้งบุตรฟัง เมื่อจบพระธรรมเทศนา เศรษฐีได้เป็นพระโสดาบัน ส่วนยสะกุลบุตรได้บรรลุอรหัตต์ ต่อจากนั้นพระพุทธองค์ก็ทรงคลายการสร้างสรรคด้วยฤทธิ์เสียทำให้พ่อกับลูกได้พบกัน ณ จุดนั้นนั่นเอง เศรษฐีเมืองพาราณสี และบุตรเป็นคฤหัสถ์คนแรกที่ได้รับการสั่งสอนจากพระพุทธองค์ แล้วเกิดวิชฌญาณและความเปลี่ยนแปลงจนกลายเป็นพระอริยบุคคล วิธีการสอนแบบอิทธิปาฏิหาริย์นี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้เฉพาะในกรณีที่มีความจำเป็นเท่านั้น

วิธีสอนแบบอาเทศนาปาฏิหาริย์

อาเทศนา แปลว่า การตั้งใจ หมายถึงการรู้สภาพจิตใจของผู้เรียนหรือผู้ฟังแล้ว ก็สอนเขาตามสภาพจิตใจนั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีนี้ กับบุคคลประเภท อุกมฏัตถุญญ คือคนที่มีปัญญาบารมีสูง สามารถเกิดความรู้ อย่างต่ำถึงขั้นทิวฐิได้ เพียงแต่ได้ฟังหัวข้อที่ยกขึ้นแสดงเท่านั้น อาเทศนาปาฏิหาริย์ มี 2 วิธีด้วยกัน คือ 1. การสอนด้วยคำพูดสั้น ๆ แต่ประทับใจหรือกินใจ 2. การสอนด้วยการไม่พูด แต่ให้ลงมือกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง จนเกิดความรู้ด้วยตนเอง การสอนด้วยคำพูดสั้น ๆ แต่กินใจนั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้กับบุคคลบางคน และบางโอกาส และการสอนแบบนี้ส่วนใหญ่ก่อให้เกิดความรู้ระดับทิวฐิเท่านั้น แต่เมื่อเกิดความรู้ระดับทิวฐิที่เป็นสัมมาทิวฐิแล้ว ก็เป็นการเตรียมตัวพร้อมที่จะรับการสอนแบบอนุสาสนีปาฏิหาริย์ เพื่อให้เกิดความรู้ระดับวิชฌญาณต่อไป แต่ก็มีบางรายเหมือนกันที่สามารถได้ความรู้ถึงขั้นวิชฌญาณและโพธิญาณ ด้วยการฟังคำสอนสั้น ๆ ยกตัวอย่างเช่น

ทรงปราบความหัวดีของพระปัญจวัคคีย์ พระปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 เป็นผู้เลื่อมใสในการบำเพ็ญตบะทรมาณตน ได้ติดตามปรนนิบัติพระโพธิสัตว์ ด้วยหวังจะได้รับสัจธรรม แต่เมื่อเห็นพระโพธิสัตว์ละเลิกตะบะ ก็หมดศรัทธาเลยหนีไปอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี หลังจากตรัสรู้แล้วไม่นาน พระพุทธองค์ก็เสด็จไปโปรดพระปัญจวัคคีย์ถึงเมืองพาราณสี พอเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกล พระปัญจวัคคีย์ก็นึกดูถูกกันที่ว่า พระสมณะโคดมผู้ล้มเหลว ได้ชมขานมาขอพึ่งพาอาศัยอีกแล้ว แม้พระพุทธเจ้าจะตรัสบอกว่าพระองค์ได้ตรัสรู้แล้วก็ไม่ใช่ ยังคงกล่าวออกนามและใช้คำเรียกอย่างยโสโอหัง แต่ในตอนสุดท้าย พระพุทธองค์ก็สามารถปราบปรามหัวดีของปัญจวัคคีย์ได้ ด้วยการใช้พระดำรัสสั้น ๆ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจำได้หรือว่า ถ้อยคำเช่นนี้(ว่าเราได้ตรัสรู้แล้ว) เราได้เคยพูดแล้วในกาลก่อนแต่กาลนี้

พระปัญจวัคคีย์ยอมฟังธรรม เพราะจำได้ว่าคำพูดเช่นนี้พระองค์ไม่เคยพูดมาก่อนเลย และพระพุทธองค์ทรงมีคำพูดที่เชื่อถือได้มากที่สุด

ทรงทำให้ชายหนุ่ม 30 คนได้คิด และกลับตัว ในระหว่างเดินทางไปยังกรุงราชคฤห์ พระพุทธองค์ได้แวะพักใต้ต้นไม้ต้นหนึ่ง ในบริเวณใกล้เคียงกันนั้น มีชายหนุ่ม 30 คน แวะพักใต้ต้นไม้ต้นหนึ่ง ในบริเวณใกล้เคียงกันนั้น มีชายหนุ่ม 30 คนชื่อภททวศิยพาคนรักมาเที่ยวหาความสำราญกัน แต่ชายหนุ่มคนหนึ่งไม่มีคนรัก จึงพาเอาหญิงแพศยาคนหนึ่งมาเป็นคู่แทนขณะที่กำลังเล่นเพลินกันอยู่นั้น หญิงแพศยาได้ลักเอาของมีค่าของเขาเหล่านั้นหลบหนีไป คนเหล่านั้นออกติดตามหาจนกระทั่งมาพบพระพุทธเจ้าประทับอยู่ใต้ต้นไม้ จึงเข้าไปทูลถามว่าเห็นผู้หญิงคนหนึ่งหรือไม่ ทรงถามว่า มีอะไรจะต้องทำกับผู้หญิงหรือ ชายหนุ่มเหล่านั้นได้เล่าเรื่องตั้งแต่แรกถวาย พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ดูก่อนกุมารทั้งหลาย พวกเธอจะมีความเห็นเป็นอย่างไร การที่พวกเธอแสวงหาหญิง กับการที่พวกเธอแสวงหาตนเองนั้น อย่างไหนเป็นความดีสำหรับเธอเล่า ชายหนุ่มเหล่านั้นต่างเห็นว่าแสวงหาตนดีกว่า จึงยอมรับฟังธรรมของพระพุทธองค์ แล้วได้บรรลุนิพพานในที่สุด

ทรงสะกด โจรrongคูลิมาลด้วยคำพูดที่ตักใจ ในการปราบโจรร้ายองคูลิมาลนั้น นอกจากจะทรงใช้อิทธิปาฏิหาริย์ คือการทรงกระทำให้องคูลิมาลวิงโลไม่ทันแล้วยังทรงใช้วิธีอาเทศนาปาฏิหาริย์คือพูดตักใจอีกด้วย เมื่อองคูลิมาลวิงโลพระพุทธเจ้าจนเหนื่อยอ่อน แต่โลไม่ทันสักทีนั้น เขาได้ตะโกนออกมาว่า “หยุดก่อนสมณะหยุดก่อน” พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบไปว่า “เราหยุดแล้ว แต่ท่านยังไม่หยุด” พระดำรัสนี้ ต้องการให้องคูลิมาลเกิดความงุนงงซึ่งจะเป็นเหตุให้เกิดความสนใจต่อไป “ท่านสมณะพูดมูสา ท่านเดินอยู่ โฉนจึงว่าเราหยุดแล้ว” พระพุทธองค์ทรงตักใจด้วยประโยคต่อไปว่า “เราหยุดทำบาปแล้ว แต่ท่านยังไม่หยุด” เท่านั้นเองแสงสว่างก็เกิดขึ้นในดวงใจขององคูลิมาล เขาหยุดวิง โยนดาบทิ้งแล้วก็คุกเข่าลงแทบพระยุคลบาท เพื่อฟังการสอนแบบอนุสาสนีปาฏิหาริย์ต่อไป

ทรงสอนพระพาหิยะอย่างย่อ ๆ คราวหนึ่ง มีนักบวชนกศาสนาคนหนึ่งชื่อพาหิยะ มาจากเมืองท่าสุปารกะ ที่ริมฝั่งสมุทรอันเป็นแดนไกล เขาได้มาพบพระพุทธเจ้า ขณะที่พระองค์กำลังทรงบิณฑบาต และขอให้พระองค์ทรงแสดงธรรมให้ฟัง พระพุทธองค์ก็ทรงห้ามเขาถึง 3 ครั้ง เพราะเห็นว่าเป็นเวลาที่ไม่เหมาะกับการแสดงธรรมแต่ในที่สุดพระองค์ก็ทรงยินยอมโดยแสดงธรรมอย่างย่อๆว่า

“ดูก่อนพาหิยะ เพราะเหตุนี้แล ท่านฟังศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อเห็นจักเป็นสักว่าเห็น เมื่อฟังจักเป็นสักว่าฟัง เมื่อทราบจักเป็นสักว่าทราบ เมื่อรู้แจ้งจักเป็นสักว่ารู้แจ้ง.. พาหิยะ ในกาลใดแล เมื่อท่านเห็นจักเป็นสักว่าเห็น. ในกาลนั้น “ท่าน” ย่อมไม่มี ในกาลใดท่านไม่มี ในกาลนั้นท่านย่อมไม่มีในโลกนี้.. ในโลกหน้า.. ในระหว่างโลกทั้งสอง นี้แลเป็นที่สุดแห่งทุกข์” เมื่อพาหิยะได้ฟังคำสอนย่อ ๆ นี้ ก็เกิดความรู้ถึงระดับวิชชญาณ และเกิดการเปลี่ยนแปลงภายใน กลายเป็น พระอรหันต์ไป ภายหลังจาก พระพุทธเจ้าตรัสชมพระพาหิยะว่า “ภิกษุทั้งหลาย พาหิยะเป็นบัณฑิต ปฏิบัติธรรมครบแก่ธรรม ทั้งไม่ทำให้เราลำบากเพราะเหตุแห่งการแสดงธรรม”

การสอนแบบไม่พูดแต่ให้ลงมือทำ ในบางกรณี พระพุทธองค์ไม่ทรงสอนอะไร ด้วยพระวาจาเลย แต่ทรงมอบหมายงานบางอย่างให้คนกระทำ จนกระทั่งเกิดความรู้อันมาพบความจริงด้วยตนเอง เท่าที่ได้สังเกตจากหลักฐาน ปรากฏว่า วิธีนี้พระพุทธองค์ทรงใช้กับคนที่มึนงงอยู่ในภาวะไม่ปกติอย่างมาก จนไม่พร้อมที่จะฟังสิ่งใด ดังเช่น ทรงให้พระจูฬปันถกลูบผ้าขาว ในสมัยพุทธกาล มีพระเถระรูปหนึ่งชื่อ มหาปันถกต่อมาพระมหาปันถกได้นำเอาน้องชายชื่อจูฬปันถกมาบวชด้วย ครั้นบวชแล้ว พี่ชายก็มอบหมายหน้าที่ให้ท่องจำคาถาหรือคำฉันท์ บทหนึ่งซึ่งมีความยาวเพียง 4 บาทเท่านั้น แต่พระจูฬปันถก ก็ท่องจำไม่ได้ แม้เวลาจะล่วงไปตั้ง 4 เดือนก็ตาม พระมหาปันถกผู้พี่เห็นว่าน้องชายจะไปไม่ไหวแน่ ก็เลยขับไล่ให้ลาสิกขาออกไปเป็นคฤหัสถ์เสียเลย แต่พระจูฬปันถกยังไม่อยากสึก แต่ก็จำต้องไป จึงเดินร้องไห้เพื่อจะไปสีกพระพุทธเจ้าเสด็จมาทอดพระเนตรเห็นเข้า ทรงถามทราบเรื่องราวแล้ว จึงพาพระจูฬปันถกกลับเข้าไปในพระคันธกุฎี ทรงบอกให้พระจูฬปันถกนั่งลง ประทานผ้าขาวให้ผืนหนึ่งแล้วทรงสั่งให้นั่งเอามือลูบผ้าขาวนั้นไปมา พร้อมกับท่องคำ โรหิหรณฺ โดยไม่ต้องคิดอะไรทั้งสิ้น

เมื่อพระจูฬปันถกท่อง ไปลูบไป จิตก็เป็นสมาธิมีความสว่าง สะอาด สงบเป็นลักษณะ เมื่อถึงเวลาอันเหมาะสม ความรู้ระดับวิชชญาณก็เกิดขึ้น พระจูฬปันถกผู้ปลุกชนกก็กลับกลายเป็นพระอรหันต์ไป เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า การบรรลุธรรมคุณนั้นไม่เกี่ยวกับสติปัญญา (Intelligence) หรือความสามารถทั่วไปของจิตแต่อย่างใด คนมีสติปัญญาต่ำ อาจจะบรรลุได้เร็วก็ได้ เช่น ในกรณีของพระจูฬปันถกนี้ ความสามารถในการจดจำต่ำมาก แต่ก็สามารถบรรลุธรรมได้เร็ว คนที่มีสติปัญญาสูงกลับบรรลุช้าเพราะมัวแต่คิดเหตุผล ติดอยู่ในตาข่ายแห่งเหตุผล ตัวอย่างเช่น พระสารีบุตร เป็นต้น

ทรงให้นางกิสาโคตรมีรู้จักความตาย มีลูกสะใภ้ของเศรษฐีคนหนึ่ง ชื่อกิสาโคตรมี ซึ่งมีบุตรคนเดียว ต่อมาบุตรของนางได้ตายลงโดยปัจจุบันทันด่วน นางเสียอกเสียใจจนมีสติวิปลาสไปบ้าง ด้วยความรักอาลัยในบุตร นางจึงไม่ยอมเอาศพไปเผาหรือฝัง แต่อุ้มลูกตระเวนไปตามหมู่บ้าน เพื่อขอয়াชูปลูกของนางให้ฟื้น เป็นที่น่าสมเพชเวทนาสำหรับบางคนแต่ก็เป็นที่น่าขบขันสำหรับบางคน นางจะได้ยินแต่คำว่า “ไม่มี” จากทุกบ้านเรือน บางแห่งยังถูกขับไล่ไล่ส่งเสียอีก เวลาผ่านไปหลายวันจนกระทั่งศพลูกของนางขึ้นอืด นางก็ยังคงอุ้มต่อไป วันหนึ่งนางได้ไปพบกับอุบาสกคนหนึ่ง ซึ่งได้แนะนำให้นางไปขอয়াจากพระพุทธเจ้า นางรีบไปยังพระเชตวันทันที เมื่อนางออกปากขอয়া พระพุทธองค์ก็ตรัสว่า “ยามิแม่” นางดีใจอย่างล้นพ้นที่ได้ยินคำว่า “มี” เป็นครั้งแรก นางทูลถามว่ายานั้นประกอบด้วยอะไรบ้าง พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ประกอบด้วยเมล็ดพันธุ์ฝักกาด นางดีใจยิ่งขึ้น เพราะเมล็ดพันธุ์ฝักกาดเป็นของหาง่าย ขณะที่นางกำลังจะรีบเดินทางไปหาเมล็ดพันธุ์ฝักกาดนั่นเอง พระพุทธองค์ก็ตรัสว่า ให้ไปหาเมล็ดพันธุ์ฝักกาดจากบ้านเรือนที่ไม่เคยมีคนตาย นางกิสาโคตรมี ออกตระเวนขอเมล็ดพันธุ์ฝักกาดจากชาวบ้านอีกครั้งหนึ่ง แต่เดินจนเหนื่อยอ่อนก็หาไม่ได้ เพราะทุกบ้านเรือนล้วนแต่เคยมีคนตายทั้งสิ้น ในที่สุดแสงสว่างก็เกิดขึ้นในดวงจิตของนางว่า ความตายเป็นของธรรมดาคนในโลกทุกคนต้องตาย ในโลกนี้มีคนตายมากกว่าคนเป็น ลูกของนางไม่ใช่รายพิเศษอะไร เขาได้ปฏิบัติตามกฎ อันเที่ยงธรรมแห่งจักรวาลแล้วพร้อม ๆ กับเกิดความรู้ใหม่นี้ขึ้นมา นางก็นำศพลูกไปฝังแล้ว ก็กลับไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ต่อมาก็ได้บรรลุพระอรหันต์ผล

วิธีสอนแบบอนุสาสนีปาฏิหาริย์

การสอนแบบอนุสาสนีปาฏิหาริย์ เป็นการบรรยายหรือการแสดงแบบธรรมดา โดยไม่ต้องใช้ฤทธิ์เดช หรือการดักใจเข้าช่วยแต่อย่างใด ในการสอนคน พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีอนุสาสนีมากที่สุดและได้ผลดีที่สุด ดร.ศุภเก นักการศึกษาชาวลังกา กล่าวถึงพระพุทธเจ้าไว้ว่า “พระพุทธเจ้าทรงเชื่อมั่นในคำพูดที่เปล่งออกมาว่า สามารถทำให้คนเกิดความเชื่อมั่นถึงขั้นเปลี่ยนวิถีชีวิตได้ ยอมรับค่านิยมใหม่ได้ แสวงหาเป้าหมายใหม่ได้ ในยุคที่ศาสดาเจ้าลัทธิทั้งหลายหนีไปใช้ฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ดึงดูดคนมาเป็นสาวก พระพุทธเจ้าทรงยึดปาฏิหาริย์เพียงอย่างเดียว นั่นก็คือปาฏิหาริย์แห่งการสั่งสอน(อนุสาสนีปาฏิหาริย์)”

อนุสาสนีของพระพุทธองค์มีผลดีอย่างน่าประหลาด ทุกครั้งที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมจบลง ผู้ฟังจำนวนมากจะเกิดความรู้ตั้งแต่ระดับทิวทัศน์ไป จนถึงระดับโพธิญาณ คนธรรมดา กลายเป็นกัลยาณบุรุษและอริยบุคคลจำนวนมากอนุสาสนีของพระพุทธเจ้าประสบความสำเร็จด้วยดีเพราะเหตุผลดังต่อไปนี้

ทรงพิจารณาจนรู้จักจริต ภูมิปัญญา และภูมิหลังของผู้ฟัง แล้วก็ทรงปรับปรุงเนื้อหาของเรื่องที่จะสอน และวิธีสอนให้เหมาะสมกับคนฟัง ทรงตรววจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ “ได้ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลาย บางพวกมีธูฐคือ กิเลสในจักขุน้อย บางพวกมีธูฐคือกิเลสในจักขุมาก บางพวกมีอินทรีย์แก่กล้า บางพวกมีอินทรีย์อ่อน บางพวกมีอาการดี บางพวกมี อาการทราม บางพวกสอนให้รู้ได้ง่าย บางพวกสอนให้รู้ได้ยาก บางพวกมีปรกติเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัยอยู่..” ก่อนทรงแสดงธรรม พระพุทธเจ้าทรงทราบอนาคตของผู้ฟังด้วยการพิจารณาอย่างรอบคอบ ว่าใครจะได้บรรลุธรรมผลขั้นไหน “พระผู้มีพระภาคย่อมทรงทราบบุคคลอื่น ด้วยการพิจารณาอย่างรอบคอบเฉพาะองค์ว่า บุคคลนี้เมื่อปฏิบัติตามที่สั่งสอนจักเป็นพระโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง มีอันจะตรัสรู้ในเบื้องหน้า เพราะสังโยชน์ 3 ลั่นไป ... บุคคลนี้.. จักเป็นพระสกทาคามี จักมาสูโลกนี้อีกคราวเดียวเท่านั้น แล จัก ถึงที่สุดแห่งทุกข์ เพราะสังโยชน์ 3 ลั่นไป และเพราะราคะ โทสะ โมหะเบาบาง.. บุคคลนี้ จักเป็นพระอนาคามีผู้เป็นอุปปาติกะ ปรินิพพานในภาพที่เกิดขึ้นไม่ต้องกลับมาจากโลกนั้น เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 ลั่นไป.. บุคคลนี้จักได้ บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปจักทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่”

ทรงเลือกสอนคนประเภทต่างๆ ในการสั่งสอนคน พระพุทธองค์มิได้ทรงสอนคนทุกประเภทเท่าเทียมกัน แต่ทรงสอนตามฐานะความสัมพันธ์กับพระองค์ คราวหนึ่งนายบ้านอสิพันธกบุตร ได้เข้าไปพูลถาม พระองค์ว่า ถ้าพระพุทธองค์ทรงมีพระทัยเกื้อกูลแก่สัตว์ทั่วหน้า “เอนพระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงธรรมโดยเคารพแก่คนบางพวก ไม่ทรงแสดงธรรมโดยเคารพเหมือนอย่างนั้นแก่คนบางพวก ” พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าเจ้าของนามีนาอยู่ 3 ประเภท คือ นาดี นาปานกลาง และนาเลว เขาย่อมจะหว่านข้าวในนาดีก่อนพระพุทธองค์ทรงสอนธรรมแก่ภิกษุและภิกษุณีของพระองค์ก่อนต่อจากนั้นจึงจะสอนพวก อัญญเดียรถีย์ สมณะ พราหมณ์ และ ปริพาชกเหล่านั้น ในการพิจารณาดูพื้นฐานทางจิตใจของผู้ฟังนั้น บางทีพระองค์ก็ทรงใช้ญาณพิเศษ (ความรู้ชั้นอภิญญา) เครื่องกำหนดรู้ใจของผู้อื่นเข้าช่วยด้วย “ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงกำหนดใจของบริษัททุกหมู่เหล่าด้วยพระทัยแล้ว ได้ทรงพิจารณาว่า ในบริษัทนี้ใครหนอแลจะรู้แจ้งธรรม พระผู้มีพระภาคได้ทรงเห็นสุปพฺพทกฺกุณฺฐินํอยู่ในบริษัทนั้นครั้งแล้วได้ทรงพระดำริว่าในบริษัทนี้บุรุษนี้ ควรจะรู้แจ้งธรรม..”

ทรงสอนตามจริตของคน ในการสอนคน หรือมอบหมายข้อปฏิบัติให้ พระพุทธเจ้าก็ทรงพิจารณาดู จริตของคนก่อนทุกครั้ง ซึ่งจริตของคนจำแนกได้ 6 ประเภทตามคุณภาพทางจิตใจ หรือ อเนวโนมัมทางจิตใจที่ เรียกว่า จริต คือ 1. รากจริต มีความโน้มเอียงในทางรักใคร่ 2. โทสจริต มีความโน้มเอียงในทางโกรธเคือง 3. โมหะจริต มีความโน้มเอียงในทางลุ่มหลง 4. วิตกจริต มีความโน้มเอียงในทางฟุ้งซ่าน 5. สัทธาจริต มีความโน้มเอียงในทางเชื่อง่าย 6. พุทธิจริต มีความโน้มเอียงในทางใคร่ครวญไตร่ตรอง

ตัวอย่างเช่น บิดาของนางมาคันทิยาผู้มีรูปงาม เป็นรากะจริต หลงใหลในความงาม ใครจะมาสู่ขอลูกสาวต้องดูลักษณะหน้าตาเสียก่อน เขาไม่พอใจ และไม่ยกลูกสาวให้ใครเลย ต่อมาเขาได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ 32 ก็เกิดความชอบใจ จะนำนางมาคันทิยาไปถวาย พระพุทธองค์จึงสอนเขา ด้วยอสุภกถา คือการชี้ให้เห็นความน่ารังเกียจของสรีระร่างกาย ที่เต็มไปด้วยอูจจาระปัสสาวะ ซึ่งเหมาะกับจริตของเขา พอทรงแสดงจบ พราหมณ์พร้อมทั้งภรรยาภิบรรลุนาคามีผล

ทรงสอนตามสติปัญญาของคน ถ้าคนฟังมีสติปัญญาสูง มีพื้นความรู้พอที่จะเข้าใจธรรมชั้นสูงได้ พระพุทธองค์ก็ทรงสอนธรรมชั้นสูงคืออริยสัจ 4 ทันทิ์ อย่างในกรณีที่พระองค์เสด็จไปสอนพระปัญจวัคคีย์ พระองค์ก็ทรงสอนอริยสัจทันทิ์ เพราะพระปัญจวัคคีย์เป็นนักบวช มีความรู้และประสบการณ์ทางศาสนาสูงอยู่แล้ว แต่พอทรงสอนบิดาของพระยส ซึ่งเป็นฆราวาส ไม่มีพื้นฐานทางศาสนา พระองค์ทรงเริ่มต้นด้วยการให้ ทานก่อน ต่อไปก็ว่าด้วยการรักษาศีล ต่อไปก็ว่าด้วยผลของทาน และศีล คือความสุขอันเลอเลิศในสวรรค์ ต่อจากนั้นก็เริ่มหักมุมโดยพรรณนาถึง “โทษความต่ำทราม และความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย ว่าด้วย อานิสงสีในการออกจากกาม เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบ ว่า เศรษฐีผู้คฤหบดีมีจิตสงบ มีจิตอ่อนมีจิตปลอด จากนิเวรณ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่องใสแล้วจึงทรงประกาศพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงด้วย พระองค์เอง

ทรงสอนตามภูมิหลังผู้ฟัง ก่อนจะทรงแสดงธรรม พระพุทธเจ้าจะทรงพิจารณาดูก่อนว่า คนฟังมีภูมิ หลังในทางศาสนา การศึกษา เศรษฐกิจและทางสังคมอย่างไร เมื่อทราบแล้ว ก็ทรงเลือกเรื่อง และวิธีการสอน ที่เหมาะสมกับฐานะของเขา ตัวอย่างเช่นในการสอนพระปัญจวัคคีย์ พระพุทธองค์ทรงเริ่มด้วย วิ ธีการปฏิบัติ สุดโต่ง 2 ข้างเสียก่อน คือวิธีมัวสุมในกามสุข (กามสุขลิกานุโยค) และวิธีทรมาณตนให้ลำบาก (อัตตกิลมถานุ โยค) เพราะว่าพระปัญจวัคคีย์เลื่อมใสในวิธีหลัง ในการสอนครั้งแรก มีพระอัญญาโกณฑัญญะเท่านั้นที่ได้ ดวงตาเห็นธรรม องค์อื่น ๆ ยังไม่ได้ เพราะยังติดในแนวคิดเรื่องอัตตา คือตัวตนอันเป็นอมตะที่แฝงอยู่ในชีวิต ต่อมาภายหลังพระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงอนัตตลักษณะสูตร ทรงชี้ให้เห็นว่า “อัตตา” ดังกล่าวนั้นไม่มี จึงบรรลุ ธรรม

หลักการและวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าจึงนับว่าเป็นวิธีการสอนที่ดีที่สุดสำหรับครูผู้สอนในปัจจุบัน เพราะการเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (Child Center) คือจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนที่พระพุทธเจ้า ทรงใช้ สอนพุทธศาสนิกชนในอดีตจนบรรลุผลสำเร็จดังที่กล่าวมา จึงหวังว่าบทความนี้จะยังประโยชน์แก่เพื่อนครูที่มี จิตวิญญูณแห่งความเป็นครูในการพัฒนาการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป.

เอกสารอ้างอิง

แสง จันทร์งาม. **วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัยฯ, 2540.
เขียน วันนีย์ตระกูล. **หลักการและวิธีการสอน**. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, 2551.